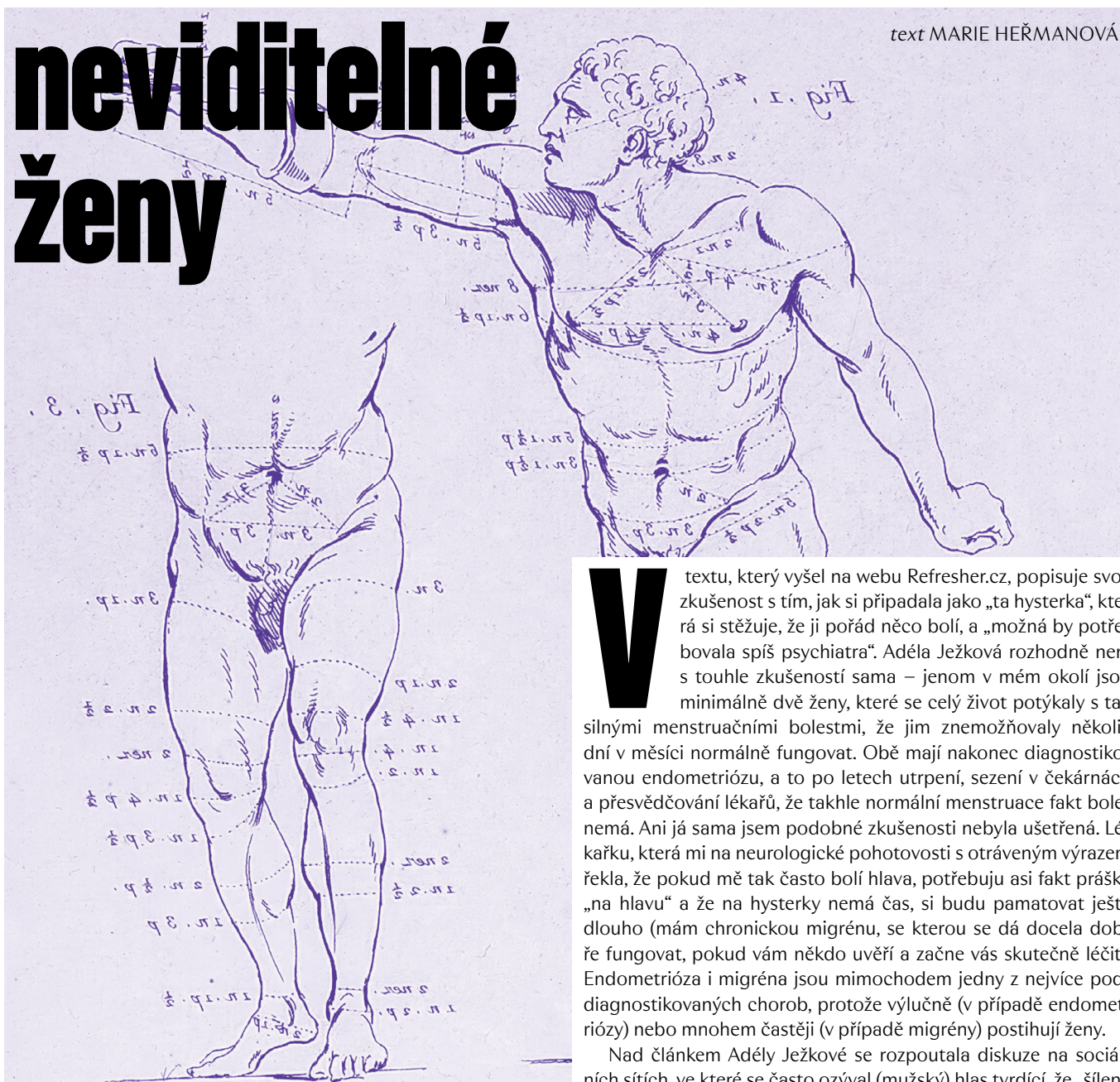

neviditelné ženy

text MARIE HEŘMANOVÁ

V textu, který vyšel na webu Refresher.cz, popisuje svoji zkušenost s tím, jak si připadala jako „ta hysterka“, která si stěžuje, že jí pořád něco bolí, a „možná by potřebovala spíš psychiatra“. Adéla Ježková rozhodně není s touthle zkušeností sama – jenom v mém okolí jsou minimálně dvě ženy, které se celý život potýkaly s tak silnými menstruačními bolestmi, že jim znemožňovaly několik dní v měsíci normálně fungovat. Obě mají nakonec diagnostikovanou endometriózu, a to po letech utrpení, sezení v čekárnách a přesvědčování lékařů, že takhle normální menstruace fakt bolet nemá. Ani já sama jsem podobné zkušenosti nebyla ušetřena. Lékařku, která mi na neurologické pohotovosti s otráveným výrazem řekla, že pokud mě tak často bolí hlava, potřebuju asi fakt prášky „na hlavu“ a že na hysterky nemá čas, si budu pamatovat ještě dlouho (mám chronickou migrénu, se kterou se dá docela dobře fungovat, pokud vám někdo uvěří a začne vás skutečně léčit). Endometrióza i migréna jsou mimochodem jedny z nejvíce poddiagnostikovaných chorob, protože výlučně (v případě endometriózy) nebo mnohem častěji (v případě migrény) postihují ženy.

Nad článkem Adély Ježkové se rozpoutala diskuze na sociálních sítích, ve které se často ozýval (mužský) hlas tvrdící, že „šílené feministky tahají ten gender už úplně do všeho“ a že to, že je žena, přece nemá nic společného s tím, jakou má zkušenost s českým lékařským systémem. Neochota si připustit, že medicína není neutrální a že téměř všechna data z medicínského výzkumu měří a vyhodnocují mužské tělo a že to vede k tomu, že ženy se často diagnózy nedočkají a jejich problémy jsou zlehčovány, je bohužel stále obvyklou reakcí. Je to přitom holý fakt – studií na toto téma existuje dnes už značné množství. Zlomovou pro veřejnou diskuzi byla v tomto ohledu kniha britské novinářky a spisovatelky Caroline Criado Perez *Neviditelné ženy – Jak data a výzkumy utvářejí svět pro muže*, kterou letos v češtině vydalo nakladatelství Host (anglický originál vyšel v roce 2020). Criado Perez popisuje na příkladech z mnoha různých oblastí, zdaleka nejenom z medicíny, jev, pro který máme akademické pojmenování „gender data gap“. Ten zjednodušeně popisuje situaci, kdy ve většině oblastí vědeckého výzkumu a jeho následných praktických aplikací nemáme data o tom, zda daná věc rozdílně funguje u mužů a žen, a výzkum samotný i jeho výsledky jsou z principu zaměřené na muže jako na „univerzálního člověka“. Gender data gap není jediná mezera

— KDYŽ NA PODZIM ROKU 2023 ZVEŘEJNILA NOVINÁŘKA ADÉLA JEŽKOVÁ OSOBNÍ TEXT O TOM, JAK JÍ BYLA DIAGNOSTIKOVÁNA RAKOVINA ŽALUDKU A JAK OBTÍŽNÉ PRO NI BYLO, COBY PRO MLADOU ŽENU, TUTO DIAGNÓZU ZÍSKAT, JEDEN JEJÍ OSOBNÍ POSTŘEH VZBUDIL BOUŘLIVOU DISKUZÍ. NEVĚŘILI MI LÉKAŘI PROTO, ŽE JSEM ŽENA? PTALA SE NOVINÁŘKA.

podobného typu – v Česku je například v některých situacích poměrně složité doložit diskriminaci romského studentstva ve školách, protože nevedeme statistiky podle etnicity (univerzální člověk je také bílý, kromě toho, že je to muž).

NEVIDITELNÁ ŽENSKÁ TĚLA

Gender data gap se projevuje například v tom, že medicína dlouhodobě zkoumá mužské tělo a nevěnuje pozornost chorobám, které se týkají žen, a chybějí tak pro ně peníze na výzkum a vývoj léčby – první specializovaná léčba migrény byla v Česku schválena teprve před pár lety, nějakou formou migrény přitom trpí až dvacet procent populace (ovšem až třikrát častěji jsou to ženy). Stejně tak se ale neexistence dat, která by brala v potaz gender jako analytickou kategorii, projevuje například ve veřejné dopravě. Protože jsme až donedávna neměli data o tom, jak muži a ženy používají dopravu rozdílně, z principu se většina měst plánovala podle toho, jak se po nich pohybují muži, kteří sedí v plánovacích komisích. Jeden příklad za všechny, který v knize uvádí Criado Perez: V Londýně ženy až donedávna utrácely více peněz za hromadnou dopravu, protože celý systém je naplánovaný tak, že z okrajových částí vedou přímé linky do centra. Muži ráno nasednou a dojedou do práce, odpoledne se stejnou cestou vrátí. Ženy ale mnohem častěji než muži takzvané popojíždějí – vezou děti do školky, zastavují se na nákup nebo odvézt prarodiče k lékaři. Plošné jízdné (stejná cena za cestu bez ohledu na to jak daleko a jak dlouho pasažérka jede) tak znevýhodňovalo ženy. V Londýně proto zavedli možnost absolvovat několik kratších cest v daném časovém úseku za cenu jedné jízdy. Pražský Institut plánování a rozvoje uspořádal k tématu gender gapu v městském plánování několik diskuzí a celkově to vypadá, že už o něm víme, ale k žádným změnám to zatím nevede.

Criado Perez poskytuje v knize stovky dalších příkladů, které má všechny podložené daty a studiemi (od fungování měst, medicínského výzkumu po zkreslení například historického a antropologického výzkumu), a bere v potaz pouze mužskou zkušenost – proto dodnes věříme stereotypu muže lovce. Gender data gap je sám o sobě jak příčinou, tak i důsledkem hluboce zakořeněných genderových nerovností ve společnosti. Vzniká například proto, že v komisích, které rozdělují granty na vědecký výzkum, častěji sedí muži, ve vedoucích pozicích na akademických institucích také převažují muži. A protože šance, že tito muži například vozí ráno děti do školky, je bohužel stále celkem malá, a to zvláště v českém prostředí, málokomu z nich bude výzkum toho, jak to ovlivňuje například pohyb po městě, připadat podstatný nebo zajímavý. V Česku zatím existuje jediná akademická instituce, která na tento problém upozorňuje a dlouhodobě ho řeší – Národní kontaktní centrum Gender a věda na Sociologickém ústavu Akademie věd na toto téma pravidelně publikuje, podílí se na utváření národních i evropských politik a snaží se jednak situaci aktivně měnit, jednak nabídnout původní výzkum o tom, jak gender data gap funguje (přehledně zpracovaná data najdete například na stránce projektu „Jedna velikost nestačí“).

GENDER BIAS VE VĚDĚ I MIMO NI

Konkrétně ve vědeckém prostředí přichází tlak na změnu také z Evropské unie, která financuje většinu tuzemského primárního výzkumu. Žádosti o financování tak už většinou obsahují otázku, jak bude daný výzkumný projekt kategorii genderu zohledňovat. Z vlastní zkušenosti ale můžu potvrdit, že jednoduchá otázka – je možné, že to, co zkoumáte, se projevuje jinak u žen a u mužů, a pokud ano, jak to ve výzkumu budete řešit? – je předmětem mnoha rádooby vtipných hlášek ze strany mužských kolegů, kteří si s odpovědí neumí poradit. Upozornit člověka s vysokoškolským titulem,

že ženy existují a má se s nimi počítat, je zkrátka pořád ještě v kategorii „taháte ty gendery do všeho“.

Gender data gap se navíc přenáší do dalších oblastí a naše zkreslené vnímání světa jako univerzálně mužského, se tak prohlubuje. Zajímavým příkladem, který ještě nebyl tolik aktuální v roce 2020, kdy kniha *Neviditelné ženy* původně vyšla, je takzvaný algoritmický gender bias, který se projevuje v obsahu vytvořeném skrze nástroje generativní AI. Generátory obrázků například mnohem častěji vytvářejí obrazy žen v lasečnicích či sexualizovaných podobách, pokud chcete generovat povolání jako lékaři/ky nebo například piloti/ky, ukáže vám nepřekvapivě samé muže. Dává to smysl. Umělá inteligence nijak zvlášť inteligentní není a v podstatě vám přezvukává obsah internetu. A když je naše vnímání žen sexualizované, prostě tento stereotyp přejme. Když se tak zeptáte Chat GPT na shrnutí studií z libovolné oblasti, předloží vám data zkreslená skrze gender data gap jako neutrální odpověď. Technologie jsou zkrátka dalším příkladem, že to, co vypadá jako neutrální realita, je ve skutečnosti realita zkreslená tak, aby byla „default male“, jak píše Perez Criado. A i zde funguje stejná logika: Většina technologických nástrojů, které denně používáme, jako jsou chytré telefony, digitální komunikační platformy typu sociálních sítí nebo v posledních letech právě nástroje generativní AI, vzniká v hlavách bílých mužů středního věku, kteří žijí v kalifornském Silicon Valley. Používají je ale například ženy v nigerijském Lagosu nebo mladé dívky v indickém Dillí a pravděpodobně takových uživatelů je mnohem více než mladých mužů z Kalifornie, nicméně na design technologií samotných nemají žádný vliv a jejich zkušenost nikdo v potaz nebere.

NEPŘÍTOMNOST ŽEN MUSEJÍ ŘEŠIT MUŽI

Na závěr se samozřejmě nabízí otázka – co s tím? Řekněme, že jsme v roce 2024 už ochotni si připustit, že svět, ve kterém medicína nepočítá s ženským tělem, veřejná doprava nepočítá s ženou pasažérkou a v historii se učíme jenom o mužích, není ten nejlepší možný (i když nejsem naivní a je mi jasné, že na tom celospolečenská shoda zdaleka není). Pro účely diskuze si ale zkusme představit, že vůle k řešení existuje. Co s tím? Criado Perez se v závěru knihy pozastavuje nad tím, že v průběhu psaní a sbírání podkladů nejčastější výmluva zněla: Je to příliš složité. Všechny modely nám sedí a všechno funguje do té doby, než do toho započítáme ženy, tak by se dala zjednodušit odpověď, kterou nejčastěji dostávala. Zohlednit gender může být časově i finančně náročné. Zároveň ale z dat vyplývá celkem jednoznačné řešení – pokud jsou ženy přítomné u rozhodovacích procesů, situace se začíná měnit. V praxi to tak může znamenat více žen profesorek na lékařských fakultách, více žen v komisích rozdělovajících finance, více žen na odborech plánování měst. To všechno nepůjde bez toho, aniž bychom měli více žen v politice. A nebudeme mít více žen v politice ani nikde jinde, dokud jejich muži nezačnou také vyzvedávat děti ze školky, aby si uvědomili, že jim nevyhovuje MHD, která před školkou nestaví. **CS**

